Journal Future Studies of the Islamic Revolution

4

Vol. 4
Winter 2023
P.P: 97-124

Research Paper

Received:
28 November 2023
Accepted:
08 December 2023

Environmental scanning of Iran's tobacco industry: the first step in strategic foresight process

Jafar Sajjadi*[1] | Shahriar Shirooyehpour[2] | Safar Fazli[3]

Abstract

The existence of uncertainties, complexities, and ambiguity is one of the structural features of the tobacco industry for the country's planners in the current era. Traditional planning and strategy tools are no longer appropriate in such a situation. Therefore, the aim of the current research is environmental scanning of the factors affecting the strategic foresight of the tobacco industry in Iran. In fact, this research seeks to answer the question of which environmental factors can be effective in achieving the desired future of the Iranian tobacco industry. Environmental scanning is one of the methods of strategic foresight which is to identify, understand, evaluate, and prioritize responses to environmental issues and changes. The purpose of environmental scanning is to give a timely warning to the decision-makers so that they have enough time to react appropriately. The current research is pragmatic in terms of philosophical basis, exploratory in terms of purpose, and applied-development in terms of orientation. The theoretical community of the research is experts and senior managers of the tobacco industry and academic experts selected by judgmental sampling. To scan the environmental factors affecting the strategic foresight of the tobacco industry, in the first step, 66 environmental factors were counted through a systematic review of the research background using the Meta-synthesis method and interviews with industry experts, and then the most important ones were identified using the Delphi method. The 28 screened drivers of the future of Iran's tobacco industry were categorized into economic, individual, and psychological, smuggling, technological, political and legal, social, governance, environmental, health, and marketing groups.

Keywords: Environmental scanning, strategic foresight, the tobacco industry, meta-synthesi.

1. Phd in Future Studies, Department of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. jasajjadi@yahoo.com
2. Corresponding Author: Phd student Of Future Studies, Department of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. s.shirooyehpour@edu.ikiu.ac.ir
3. Professor, Department of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. fazli@soc.ikiu.ac.ir

Publisher: Imam Hussein University

© **Authors**

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) .

نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی

پویش محیطی صنعت دخانیات ایران: گام نخست در فرآیند آینده‌نگاری راهبردی

جعفر سجادی[۱] | شهریار شیرویه پور*[۲] | صفر فضلی[۳]

٤

دوره چهارم
زمستان ۱۴۰۲
صص: ۱۲٤-۹۷

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱٤۰۲/۰۹/۰۷
تاریخ پذیرش:
۱٤۰۲/۰۹/۱۷

چکیده

وجود عدم‌قطعیت‌ها، پیچیدگی‌ها و ابهام از ویژگی‌های ساختاری صنعت دخانیات برای برنامه‌ریزان کشور در دوران کنونی است. در چنین شرایطی ابزارهای برنامه‌ریزی و استراتژی سنتی دیگر مناسب نیستند؛ لذا هدف پژوهش حاضر پویش محیطی عوامل مؤثر بر آینده‌نگاری راهبردی صنعت دخانیات ایران است. در واقع این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که شناسایی کدام عوامل محیطی می‌تواند در رسیدن به آینده مطلوب صنعت دخانیات ایران مؤثر باشد. پویش محیطی یکی از روش‌های آینده‌نگاری راهبردی است که هدفش شناسایی، فهم، ارزیابی و اولویت‌بندی پاسخ‌ها به موضوعات و تغییرات محیطی است. هدف از پویش محیطی، اعلام هشدار به‌موقع به تصمیم‌گیران است، تا بدین ترتیب تصمیم‌گیران فرصت کافی برای واکنش مناسب داشته باشند. پژوهش حاضر، از حیث بنیان فلسفی، پراگماتیسمی، از جهت هدف، اکتشافی و از منظر جهت‌گیری، کاربردی- توسعه‌ای است. جامعه نظری پژوهش، متخصصان و مدیران ارشد صنعت دخانیات و خبرگان دانشگاهی هستند که با روش نمونه‌گیری قضاوتی انتخاب شده‌اند. به‌منظور پویش محیطی عوامل مؤثر بر آینده‌نگاری راهبردی صنعت دخانیات، در گام اول با مرور نظام‌مند پیشینه پژوهش با روش فراترکیب و مصاحبه با خبرگان صنعت ٦٦ عامل محیطی احصاء شد و سپس با استفاده از روش دلفی مهم‌ترین آن‌ها شناسایی شد. ۲۸ پیشران غربال شده آینده صنعت دخانیات ایران در گروه‌های اقتصادی، فردی و روانی، قاچاق، فناوری، سیاسی و قانونی، اجتماعی، حکمرانی، زیست‌محیطی، سلامت و بهداشت و بازاریابی دسته‌بندی شدند.

کلیدواژه‌ها: آینده‌نگاری راهبردی، پویش محیطی، صنعت دخانیات، فراترکیب.

۱. دکتری آینده پژوهی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری آینده پژوهی، دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)، قزوین، ایران.
s.shirooyehpour@edu.ikiu.ac.ir

۳. استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)، قزوین، ایران.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

© نویسندگان

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه عدم‌قطعیت به طور فراگیر، در محیط همه کسب‌وکارها وجود دارد. در حقیقت با افزایش تعداد شرکت‌ها، تغییر روزافزون نیازها و مطالبات مشتریان و تغییرات سریع فناوری و نوآوری محصولات و خدمات؛ محیط‌ها پویا، نامطمئن، پیچیده و مبهم[1] شده‌اند (شیرویه پور و همکاران، ۱۴۰۱). می‌توان گفت محیط امروز، صنایع و سازمان‌ها را ناچار به گنجاندن متغیرهای محیطی در برنامه‌های خودکرده است. در واقع محیط، متغیر کلیدی در عملکرد تحقیقات مدیریت و پویش محیط فعالیت کلیدی برای مطالعه آینده محسوب می‌شود (میرشاه ولایتی و نظری زاده، ۱۳۹۰) و یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های محققان حوزه مدیریت و مدیران در شرایط پیچیده کنونی، توانایی به واکنش به‌موقع در مواجهه با عدم‌قطعیت‌های محیطی است (Vecchiato, 2012). صنعت دخانیات و شرکت‌های فعال در درون آن نیز از این امر مستثنی نیست. سودآوری این صنعت، نقدشوندگی محصولات دخانی و مذموم بودن مصرف آن، قاچاق کالا، رشد نرخ بازار، گسترش سهم بازار توسط شرکت‌های چندملیتی، عدم حمایت دولت از صنایع داخلی، سرمایه‌گذاری شرکت‌های چندملیتی در بازار ایران و ... باعث شده است که این صنعت در ایران دچار ابهام و پیچیدگی‌های خاصی برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کشور در دوران گردد. افزون بر این، عدم وجود شفافیت در اطلاعات به طور مثال مشخص نبودن سرانه تولید، فروش، سرانه مصرف، گردش مالی این صنعت ازجمله معضلات آشکار این صنعت است. بدین سبب، بررسی محیطی ابزاری است که سازمان‌ها و شرکت‌ها، نه‌تنها برای جلوگیری از شوک‌های راهبردی و بقای بلندمدت خود از آن بهره می‌برند، بلکه می‌توانند به‌وسیله آن در مدت‌زمان کوتاه‌تری مسائل مهم و تأثیرگذار خود را شناسایی و ره‌گیری کنند و موفقیت و عملکرد فعلی و آینده خود را تحت‌تأثیر قرار دهند (فرخ شاهی نیا و همکاران، ۱۴۰۱). ازاین‌رو کاربست رویکردی پیش فعال[2] و فرا فعال[3] در برابر آینده و پیش‌دستی در واکنش‌ها در محیط نیازمند اتخاذ آینده‌نگری و آینده‌سازی است.

روربک[4] و همکاران (۲۰۱۵) با نگاهی به پنج دهه پژوهش پیرامون آینده‌نگاری، آینده‌نگاری راهبردی را به‌مثابه حوزه‌ای نوظهور با سنتی غنی توصیف می‌کنند. از دلایل افزایش روبه شد این

[1] volatile, uncertainty, complex and ambiguous
[2] Pre-activite
[3] Pro-activite
[۱] Rohrbeck

علاقه و اقبال، آگاهی از محیط‌های پویا، نامطمئن، پیچیده و مبهم به‌علاوه این موضوع که ابزارهای برنامه‌ریزی و استراتژی سنتی دیگر برای محیط کسب‌وکار مناسب نیستند. آینده‌نگاری راهبردی پیش‌بینی بهتر آینده نیست. بلکه آمادگی در برابر آینده‌های ممکن و باورپذیر است. آینده‌نگاری راهبردی مستلزم یک تحلیل نظام‌مند از شناسایی عوامل و نیروهای پیشران تغییر، قبل از تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ها است (Van Duijne and Bishop, 2018). آینده‌نگاری راهبردی این توانایی را از پویش محیطی به دست می‌آورد. با بررسی ادبیات و مدل‌های رایج آینده‌نگاری راهبردی (Kuosa, 2012; Godet and Durance 2011; Hines and Bishop,2006; Voros, 2003) می‌توان دریافت که پویش محیطی از گام‌های نخستین و کلیدی هر فرآیند آینده‌نگاری راهبردی و سایر رویکردهای آینده‌نگاری همچون برنامه‌ریزی سناریو به‌حساب می‌آید. به عبارتی پویش محیطی خوراک و ورودی اولیه آینده‌نگاری راهبردی برای شناسایی تغییرات بالقوه مهم، پیشران‌های تغییر، روندها و عدم‌قطعیت‌ها است تا تصمیم‌گیران فرصت کافی برای واکنش مناسب داشته باشند.

باوجود اهمیت پویش محیطی در فرآیند آینده‌نگاری راهبردی برای منع غافلگیری در برابر پیامدهای پیش‌بینی‌نشده تأثیرگذار در ساخت آینده؛ تاکنون تحقیق نظام یافته‌ای در جهت شناسایی، دسته‌بندی و اولویت‌بندی عوامل شکل‌دهنده و پیشران‌های محیطی تأثیرگذار بر صنعت دخانیات ایران صورت نگرفته است. قابل‌ذکر است که بیشتر تحقیقات انجام‌گرفته در صنعت دخانیات در داخل ایران به تأثیر دخانیات بر سلامت و بهداشت و قاچاق در دخانیات پرداخته‌اند و سایر متغیرهای تأثیرگذار بر این صنعت نادیده گرفته‌شده است. باتوجه‌به اهمیت این صنعت در اشتغال‌زایی و رونق سرمایه‌گذاری، برنامه‌ریزی برای اقدام به تغییر آینده در جهت حرکت به آینده مطلوب حائز اهمیت است. به همین جهت شناخت عوامل و پیشران‌های محیطی صنعت دخانیات منجر به آمادگی و پیش‌دستی در برابر رویدادهای احتمالی آینده و تغییرات متأثر از محیط می‌شود.

هدف اصلی پژوهش حاضر پویش محیطی آینده صنعت دخانیات ایران است تا از این طریق اهداف فرعی این پرسش اعم از شناسایی پیشران احصاء و مورد ارزیابی قرار گیرد و به‌عنوان یک راهنما در فرآیند آینده‌نگاری راهبردی صنعت دخانیات ایران بکار گرفته شود؛ لذا پژوهش حاضر

درصدد پاسخ به این سؤال است که عوامل سازنده و پیشران‌های تغییر آینده صنعت دخانیات کدامند؟ و باتوجه‌به فراوانی عوامل تأثیرگذار در این صنعت، کدام یک دارای اهمیت و اولویت هستند تا بتوان با اشراف بر آن‌ها اقدام به تهیه برنامه‌ای جامع کرد؟

مبانی نظری پژوهش

آینده‌نگاری راهبردی

مواجهه با آینده احتمالاً یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها برای افراد و شرکت‌ها است. بااین‌حال، مدیران و کارکنان باید قبل از اینکه بدانند آینده چه چیزی در انتظارشان است، تصمیمات مربوط به آینده را بگیرند (Schwarz, 2023). همان‌طور که ذکر شد هنگامی‌که محیط تغییراتش زیاد است سبب می‌شود تا جهان غیرقابل‌پیش‌بینی و آینده نامشخص باشد. در چنین شرایطی دیگر از روش‌های برنامه‌ریزی سنتی خروجی مناسب و قابل‌اعتمادی استخراج نمی‌شود؛ لذا آینده‌نگاری راهبردی به‌عنوان رویکردی نوین در نظام برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری (Quiceno et al., 2019) می‌تواند یک اقدام رهگشا در راستای شناسایی شرایط محیطی و کاهش عدم‌قطعیت محیطی باشد (شیروانی، ۱۳۹۷). امروزه آینده‌نگاری راهبردی به مفهومی تبدیل شده است که به طور گسترده در بخش خصوصی و عمومی به دلیل آماده‌سازی بهتر و پاسخگویی به تحولات آینده موردبحث قرار می‌گیرد. بینش به‌دست‌آمده از آینده‌نگاری راهبردی به بخش خصوصی و عمومی کمک می‌کند تا یک راهبرد متناسب با آینده خلق کنند و فعالانه تلاش کنند تا بر آینده اثر بگذارند (Šerá Komlossyová et al., 2020).

روربک (۲۰۱۰) آینده‌نگاری راهبردی را مجموعه‌ای از تکنیک‌ها، فعالیت‌ها و فرآیندهایی تعریف می‌کند که سازمان‌ها برای شناسایی رویدادها و تغییرات جدید در محیط خارجی خود، بررسی تحولات و اثرات احتمالی آن‌ها و تعریف گزینه‌های پاسخ استفاده می‌کنند. به‌زعم آیدن[1] و همکاران (۲۰۱۷) آینده‌نگاری راهبردی یک وظیفه دو هدفه دارد: ۱) مشاهده، فهم و به چنگ آوردن عواملی است که احتمالاً منجر به تغییرات در آینده می‌شوند (آینده‌پژوهی) و ۲) مقابله با این تغییرات با تصمیم‌گیری در مورد واکنش‌های مناسب (تحلیل راهبردی). وی برای تحقق وظیفه

[1] Iden

نخست، به‌کارگیری روش‌های آینده‌نگاری برای آگاهی، شناسایی و به تسخیر در آوردن پیشران‌های تغییر آینده پیشنهاد می‌کند.

پویش محیطی

پویش محیطی یکی روش‌های آینده‌نگاری برای شناسایی پیشران‌های تغییر است. همان‌طور که اسلاتر[1] (۱۹۹۹) اظهار دارد پویش محیطی روشی است که به عنوان نقطه اتصال بین آینده‌نگاری و راهبرد پردازی در نظر گرفته می‌شود. پویش محیطی طبق مدل‌های رایج آینده‌نگاری راهبردی، از گام‌های نخست فرآیند آینده‌نگاری راهبردی تلقی می‌شود. به عنوان مثال آینده‌نگاری راهبردی توسعه یافته توسط هاینز و بیشاپ[2] (۲۰۰۶) شامل مراحل چهارچوب بندی، پویش، پیش‌بینی، چشم‌انداز پردازی و برنامه‌ریزی و اقدام است که پویش محیطی مربوط به مرحله دوم است. می‌توان گفت پویش محیطی هنر بررسی و جستجوی نظام‌مند محیط بیرونی به منظور درک بهتر ماهیت و سرعت تغییر در آن محیط و شناسایی فرصت‌ها، چالش‌ها و تحولات احتمالی آینده مرتبط با سازمان است. لازم به ذکر است با وجود اینکه اصطلاح «آینده‌نگاری راهبردی» تا اواخر دهه ۱۹۹۰ ابداع نشده بود (Slaughter, 1999)، اما در ادبیات علمی قبلاً درباره ابزارها و مفاهیم مدیریت مرتبط با آینده‌نگاری مانند «پویش محیطی» بسیار بحث شده بود (Aguilar, 1967). آگیلار نخستین بار در سال ۱۹۶۷ عبارت پویش محیطی را برای نامیدن روشی جهت مطالعه و بررسی محیط مورد استفاده قرار داد و آن را چنین تعریف کرد:

پویش محیطی، گردآوری و استفاده از اطلاعات پیرامون رویدادها، روندها و روابط در محیط بیرونی سازمان است که آگاهی از این اطلاعات برای برنامه‌ریزی مسیر عملکرد آینده سازمان ضروری خواهد بود و به منظور کاهش تصادفی بودن اطلاعات جاری و ورودی به داخل سازمان و فراهم‌ساختن سامانه "هشدار اولیه[3]" در محیط سرشار از تغییر و ناپایداری برای مدیران طراحی می‌شود.

به‌طورکلی اهداف پویش محیطی به شرح زیر است (Lelyveld, 2019):

• شناسایی روندها و رویدادهای علمی، فنی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی.

[1] Slaughter
[2] Hines and Bishop
[3] early warning

• تعیین تهدیدها، فرصت‌ها یا تغییرات بالقوه حاصل شده از روندها و رویدادها
• ترویج جهت‌گیری آینده بلندمدت در برنامه‌ریزی.

در آینده‌نگاری جهت تسهیل در به‌کارگیری پویش محیطی از الگوهای مختلفی همچون PEST، DEGEST، STEEP، STEEPV، STEEPVL برای عوامل محیطی و پیشران‌های آینده استفاده می‌شود (Nazarko and Kuźmicz, 2017). لازم به ذکر است، انتخاب این دسته‌بندی‌ها باتوجه‌به بافت محیطی و شرایط ساختاری موضوع مورد پژوهش انجام می‌شود.

صنعت دخانیات

امروزه بر کسی پوشیده نیست که سیگارکشیدن مضر است. اما بسیاری از جمله سیاست‌گذاران متوجه نمی‌شوند که چنانچه صنعت دخانیات کنترل نشود یا برای آن برنامه‌ریزی نشود چه پیامدهای فاجعه‌باری برای مردم و اقتصاد یک کشور به همراه دارد. اهمیت صنعت دخانیات از آنجا مشخص می‌شود که ارزش بازار جهانی دخانیات در حدود ۷۶۰ میلیارد دلار تخمین زده می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، اگر صنعت دخانیات جهانی یک کشور بود، تولید ناخالص داخلی آن با کشورهایی مانند هلند، سوئیس و عربستان سعودی قابل‌مقایسه بود (Bauer, 2018). اگرچه آمارها در ایران رسمی و مشخص نیست اما برآورد می‌شود مصرف دخانیات ایران در حدود ۷۵ میلیارد نخ، مصرف سرانه در حدود ۹۰۳ نخ در سال و گردش ریالی آن در حدود ۴۰ هزار میلیارد تومان باشد. در حدود ۱۰ هزار تن تنباکوی قلیان مصرف و گردش مالی آن در حدود هشت هزار میلیارد تومان می‌باشد. طبق آمارهای مرکز آمار ایران، طی سال گذشته هر خانوار ایرانی به طور متوسط ۳۰۴ هزار و ۳۰۰ تومان برای دخانیات هزینه کرده است (اقتصاد آنلاین،۱۳۹۹). در نتیجه توجه به این صنعت و سیاست‌گذاری در جهت سلامت مردم، حفظ درآمد دولت درعین‌حال جلوگیری از افزایش مصرف دخانیات در بین مردم، گامی مهم تلقی می‌شود.

پیشینهٔ پژوهش

همان‌طور که ذکر گردید هدف این پژوهش، پویش محیطی عوامل شکل‌دهنده صنعت دخانیات است تا بر اساس آن مدیران ارشد کشور بتوانند برنامه‌ریزی دقیقی دراین‌خصوص انجام دهند. ذکر

این نکته مهم است که پیچیدگی صنعت دخانیات، سبب می‌گردد تا عواملی که صنعت دخانیات یک کشور از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد بسیار متنوع باشد و این مسئله ایجاب می‌کند که از زوایای مختلف به آن پرداخته شود. همچنین شایان توجه است که عمده مطالعات صورت‌گرفته در دخانیات مربوط به شیوع و علل گرایش به مصرف دخانیات (حسینی و همکاران،۱۴۰۰؛ خیاطی و همکاران، ۱۴۰۰؛ محمد نژاد و همکاران، ۱۳۹۵؛ رمضانی و همکاران، ۱۳۸۹ و ...) است و سایر بخش‌های مرتبط با صنعت دخانیات کمتر مورد توجه قرار گرفته است. با این حال، در ادامه به برخی از مرتبط‌ترین پژوهش‌های انجام گرفته به موضوع پژوهش حاضر اشاره می‌شود:

محمدخانی و جمالویی (۱۳۹۴) تحقیقی در خصوص رابطهٔ مصرف سیگار و قلیان با عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی نوجوانان انجام دادند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عوامل فردی تأثیرگذار بر مصرف دخانیات و متغیرهایی چون هیجان‌خواهی، متغیرهای نگرش به مصرف مواد، مهارت اجتماعی، تعارضات خانوادگی و نگرش والدین به مصرف مواد، احساس تعهد به مدرسه، نگرش به مصرف مواد، نظارت خانواده و بی‌نظمی محیط را در مصرف دخانیات مؤثر هستند.

شیرخدایی همکاران (۱۳۹۷) تحقیقی در خصوص ضد بازاریابی مصرف دخانیات و اولویت‌بندی راهکارها انجام دادند. به زعم آن‌ها گرایش به مصرف دخانیات تحت تأثیر عوامل مختلفی بروز می‌کند که می‌توان به عوامل اجتماعی، فردی، فرهنگی و روانی اشاره کرد. یافته‌های پژوهش آن‌ها حاکی از آن است که عوامل اجتماعی مهم‌ترین عامل گرایش مصرف دخانیات است و در این میان، خانواده بیشترین نقش را دارد؛ زیرا جوانان و نوجوانان تحت تأثیر خانواده خود قرار می‌گیرند و برای آنان گروه مرجع محسوب می‌شوند.

افشاری همکاران (۱۳۹۸) تحقیقی در خصوص بررسی عوامل مؤثر بر مصرف مواد مخدر انجام دادند. در پژوهش آن‌ها مشخص گردید عواملی چون عوامل فردی (بیماری، افسردگی، اضطراب)؛ عوامل رفتاری (نگرش مثبت به مواد مخدر، اعتمادبه‌نفس، کمبود عاطفی)؛ عوامل خانوادگی (بی‌بند و باری، وابستگی اطرافیان) و عوامل اقتصادی (درآمد، محل سکونت) و عوامل اجتماعی و فرهنگی را در مصرف دخانیات مؤثر هستند.

سبکتکین ریزی و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی به بررسی عوامل اجتماعی تاثیر گذار بر استعمال دخانیات پرداختند. یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان داد که وجود مشکلات و تنش در خانواده و

زندگی شخصی فرد، محرومیت و عدم رضایت از زندگی، شرایط اجتماعی و محیط نامناسب، بی هنجاری اجتماعی-فرهنگی، عدم تطابق و هماهنگی اهداف و روش‌های نیل به اهداف در جامعه با استعمال دخانیات رابطهٔ معناداری وجود دارد.

باثر[1] (۲۰۱۸)، تحقیقی با عنوان آینده صنعت دخانیات: یک بررسی بر مبنای سناریونویسی، با حمایت اتحادیه اروپا انجام دادند. آن‌ها ۶ عامل کلیدی را مشخص و سه سناریو برای آینده صنعت دخانیات در جهان ترسیم نمودند. سناریوی اول، کنترل دخانیات به طور خوش‌بینانه‌ای ترسیم‌شده است؛ بطوریکه مقررات مربوط به شرکت‌های دخانیات تشدید نمی‌شود، اقتصادهای نوظهور و درحال‌توسعه به بازارهای اصلی درآمدزا برای دخانیات تبدیل می‌گردد و جنبش‌های اجتماعی مانند روند گذشته تأثیر کمتری بر شرکت‌های دخانیات می‌گذارند. سناریوی دوم دارای افزایش کمتر درآمدهای شرکت‌های دخانی و هم‌زمان افزایش هزینه‌های عملیاتی است و سناریوی سوم کاهش چشمگیر درآمدها و سودآوری کلی را برای این شرکت‌ها پیش‌بینی می‌کند.

کامینگز[2] و همکارانش (۲۰۲۰) تحقیقی به بررسی وضعیت صنعت دخانیات در کشور آمریکا و پیش‌بینی برای آینده این صنعت می‌کنند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که همه محصولات دخانیات به طور معمول برای سلامتی مضر است؛ اما از سال ۲۰۰۰، بازار محصولات نیکوتین کم‌خطر در حال گسترش هست؛ لذا فرصتی جدید برای تغییرات اساسی در صنعت دخانیات به وجود آورده است. با این وضعیت، آینده صنعت دخانیات مستلزم این هست که شرکت‌ها مقررات متناسب با ریسک، سیاست‌های مالیاتی، ارائه پیام‌های عمومی دقیق به مصرف‌کنندگان در مورد خطرات نسبی محصول جدید و همچنین نیاز به ارائه یک چارچوب نظارتی مبتنی بر علم را رعایت کنند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، از حیث بنیان فلسفی، پراگماتیسمی، از جهت هدف، اکتشافی و از منظر جهت‌گیری، کاربردی- توسعه‌ای است. آینده‌پژوهی به دلیل ماهیت فرارشته‌ای و تأکیدی که بر کل‌نگری دارد، بسیار متمایل به استفاده از روش‌های آمیخته در پژوهش است (شیرویه پور و فضلی، ۱۴۰۱). در پژوهش حاضر نیز از روش‌های مختلف کیفی و کمّی، در کنار هم استفاده شده

1 Bauer
2 Cummings

است؛ لذا روش‌شناسی آن آمیخته است. در این پژوهش برای پویش محیطی عوامل و پیشران‌ها از دو روش فراترکیب و مصاحبه با خبرگان استفاده می‌شود که هر دو روشی کیفی هستند. برای غربال عوامل از روش دلفی فازی استفاده می‌شود که روشی نیمه کمّی است. جامعه نظری پژوهش شامل متخصصان و مدیران ارشد صنعت دخانیات، متخصصان محیط‌زیست، حوزه بهداشت، سازمان‌های مردم‌نهاد مبارزه با دخانیات و خبرگان دانشگاهی است. روش نمونه‌گیری به‌صورت قضاوتی و مبتنی بر قضاوت تخصصی خبرگان است.

گام‌های پژوهش به همراه تکنیک‌های به‌کاررفته در هر گام به شرح زیر است:

گام اول و دوم: پویش محیطی عوامل شکل‌دهنده مؤثر بر آینده صنعت دخانیات با استفاده از مرور نظام‌مند پیشینه پژوهش از طریق فراترکیب و مصاحبه با خبرگان؛

گام سوم: باتوجه‌به تعداد زیاد این عوامل با استفاده از روش دلفی فازی غربال می‌شوند؛

در ادامه روش‌های مورداستفاده در پژوهش شرح داده شده‌اند.

فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که یافته‌های سایر تحقیقات کیفی در زمینه یک موضوع را به‌عنوان داده به کار می‌گیرد؛ بنابراین، نمونه‌های مطالعه فراترکیب را مطالعات کیفی تشکیل می‌دهند که محقق بر اساس سؤال پژوهی موردعلاقه، آن‌ها را وارد مطالعه می‌کند (Sandelowski and Barroso, 2006). فراترکیب می‌تواند به نوبه خود تفسیر، مقایسه و ترجمه مطالعات کیفی مختلف را با استفاده از یک دستگاه مفهومی متفاوت، به یک دانش جامع تبدیل نماید (Bergdahl, 2019). این پژوهش از روش فراترکیب به‌منظور شناسایی عوامل شکل‌دهنده آینده صنعت دخانیات ایران استفاده کرده است. از مدل هفت‌مرحله‌ای ساندلوسکی و باروسو (۲۰۰۶) برای انجام فراترکیب استفاده شده است. مراحل هفت‌گانه در بخش بعدی به‌تفصیل تشریح می‌گردد.

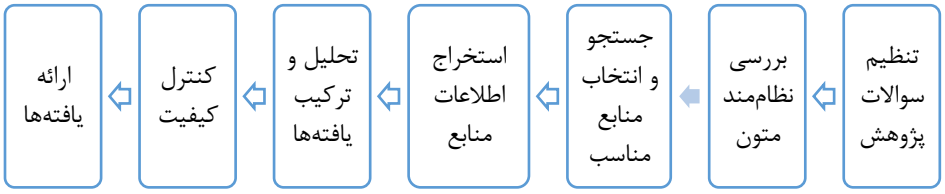

شکل ۱: گام‌های فراترکیب بر مبنای روش هفت‌مرحله‌ای

از پرسش‌نامه خبره‌سنجی و روش دلفی فازی برای غربال‌کردن عوامل استفاده شد. روش دلفی به طور گسترده برای کسب نظر کارشناسان همگرا در مورد موضوعات بین‌رشته‌ای استفاده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

در گام نخست با استفاده از روش فراترکیب عوامل محیطی اثرگذار بر آینده‌نگاری راهبردی صنعت دخانیات در هفت گام به‌صورت تفصیلی ارائه می‌گردد.

گام اول: تنظیم سؤال پژوهش

برای اجرای دقیق پژوهش در گام اول به سؤالات اصلی آن باید پاسخ دهیم. ما برای اینکه بدانیم در یک پژوهش فراترکیب و یافته‌های به‌دست‌آمده چگونه باید عمل کنیم باید چارچوب کلی کار را بدانیم. این چارچوب اصلی با استناد به ۴ سؤال اصلی که هرکدام بیانگر جزئیات خاص خود می‌باشند مشخص می‌شود. جدول زیر پرسش‌های پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول۱: پرسش‌های پژوهش

پارامترها	سؤال‌های پژوهش
چه چیزی	شناسایی عوامل سازنده آینده صنعت دخانیات ایران
چه کسی	مقالات ارائه‌شده در مجلات علمی-پژوهشی و کنفرانس‌های بین‌المللی در حوزه صنعت دخانیات ایران
محدوده زمانی	دربرگیرنده تمامی آثار در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۲
چگونگی روش	با روش تحلیل اسنادی، داده‌های کیفی تحلیل شدند.

گام دوم: مرور ادبیات به شکل نظام‌مند

در این مرحله، محقق جستجوی نظام‌مند خود را با تعیین واژگان کلیدی مشخص، بررسی و تحلیل نوشته‌های علمی به‌خصوص با تمرکز بر کتاب‌ها و مقالات معتبر انجام می‌دهد و در این مسیر پایگاه‌های مختلف علمی داخلی و خارجی مورد بررسی قرار داده و تحقیقات مشابه یا نسبتاً مشابه مورد کنکاش قرار می‌گیرد. از کلیدواژه‌های خاصی برای جستجوی مقاله‌ها استفاده شد. واژگانی چون صنعت دخانیات، آینده صنعت دخانیات، آینده‌نگاری راهبردی، سناریوهای صنعت دخانیات در مراکز پایگاه اطلاعات علمی داخلی (ایرانداکت، مگ ایران، نورمگز، پرتال جامع

انسانی، پایگاه اطلاعات جهاد دانشگاهی) و خارجی (اسکوپوس، امرالد، گوگل اسکولار و ...) مورد جستجو قرار گرفت.

گام سوم: جستجو و انتخاب متون مناسب

بعد از جستجوی عنوان مقالات بر اساس موضوع، مجموعه پژوهش‌های انتخاب شده چندین مرتبه موردمطالعه و بررسی قرار گرفتند و متونی که با موضوع تحقیق حاضر همخوانی نداشتند حذف شدند. پس از جستجوی گسترده، در ابتدا تعداد ۴۵۲ مطالعه یافت شد که از این بین، با توجه به معیارهای اشاره شده ۳۶۷ مقاله که به لحاظ عنوان، چکیده و محتوا کیفیت لازم را نداشتند، از فرایند بررسی حذف شدند. سپس ۸۵ مطالعه باقیمانده برای بررسی بیشتر وارد مرحله بعد شدند. هدف از این گام حذف پژوهش‌هایی است که محقق به یافته‌های ارائه‌شده در آن‌ها اعتمادی ندارد. ابزاری که معمولاً برای ارزیابی کیفیت مطالعات اولیه تحقیق کیفی استفاده می‌شود «برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی[1]» روبریک می‌باشد که با طرح ده سؤال کمک می‌کند تا اعتبار و اهمیت مطالعات کیفی پژوهش مشخص گردد.

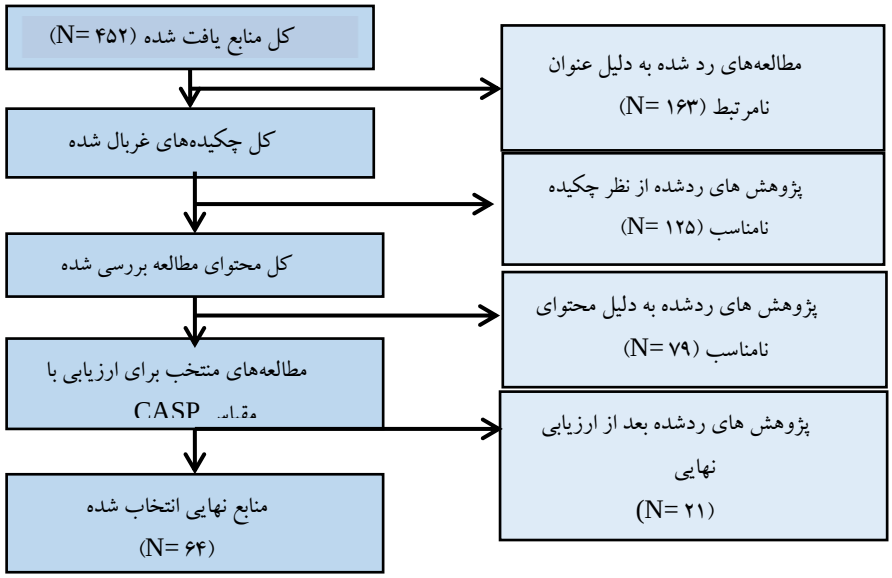

شکل۲: فرآیند بازبینی و انتخاب مقالات

1 Critical Appraisal Skills Program

گام چهارم: استخراج اطلاعات متون

در روش فراترکیب، پژوهشگر به طور مستمر، مقاله‌های منتخب و نهایی شده را به‌منظور دستیابی به یافته‌های درون محتوایی جداگانه که در آن‌ها، مطالعه‌های اولیه انجام می‌شود، چند بار مرور می‌کند. در پژوهش حاضر، اطلاعات مقاله‌ها ابتدا بر اساس موضوع اصلی مقاله‌ها دسته‌بندی شدند؛ سپس مرجع مربوط به هر مقاله ثبت شد.

گام پنجم: تجزیه‌وتحلیل و ترکیب‌یافته‌های کیفی

هدف فراترکیب، ارائه تفسیر یکپارچه و جدیدی از یافته‌ها است. در طول بررسی و تحلیل، موضوع‌هایی جست‌وجو شدند که از میان مطالعه‌های موجود در فراترکیب، پدیدار گشتند. به‌محض اینکه موضوع‌ها شناسایی و مشخص شدند، بررسی‌کننده یک طبقه‌بندی را شکل داده و طبقه‌بندی‌های مشابه و مربوط را در موضوعی قرار می‌دهد که آن را به بهترین گونه توصیف می‌کند. در این پژوهش ۱۲۶ کد باز شناسایی شد که پس از غربال‌گری و حذف کدهای تکراری ۴۴ کد نهایی در قالب ۱۰ مقوله دسته‌بندی شدند.

جدول۲: مقوله‌های اصلی و کدهای مربوطه

مقوله‌ها	کد	منبع
عوامل اقتصادی	فقر، اشتغال	درگاهی و بیرانوند (۱۳۹۹)، Majra & Gur(2009)
	نوسانات قیمت	حسنی و همکاران (۱۳۹۶)؛ گرجی و همکاران (۱۳۸۸)؛ محمدی و حسینی (۱۳۸۸)
	درآمد و مالیات	حسنی و همکاران (۱۳۹۷)؛ O'Leary & Polosa(2020); Cetin(2017)
	حساسیت به تغییرات قیمتی کالا	حسنی و همکاران (۱۳۹۷)؛ گرجی و همکاران (۱۳۸۸)؛ محمدی و حسینی (۱۳۸۸)
عوامل فردی و روانی	فرهنگ خانوادگی	افشاری آزاد و همکاران (۱۳۹۸)
	سبک زندگی	افشاری آزاد و همکاران (۱۳۹۸)؛
	انگیزش، باورها و عقاید	افشاری آزاد و همکاران (۱۳۹۸)
	سن و مرحله زندگی	افشاری آزاد و همکاران (۱۳۹۸)

مقوله‌ها	کد	منبع
عوامل مرتبط با قاچاق	تبعیض میان استان‌های مرزی و غیر مرزی	قراگزلو (۱۳۹۶)
	نیاز داخلی (عدم تناسب بین عرضه و تقاضا)	قراگزلو (۱۳۹۶)
	فقر و بیکاری استان‌های مرزی	قراگزلو (۱۳۹۶)
	درآمد قاچاق در صنعت دخانیات	قاسمی و متقی (۱۳۹۸)
	تولیدات داخلی	قاسمی و متقی (۱۳۹۸)
	ورود کالاها به کشور	قراگزلو (۱۳۹۶)
	فرهنگ مصرف‌گرایی در کشور	قاسمی و متقی (۱۳۹۸)
فناوری	تغییرات فناوری در تولید محصولات دخانیات	De Andrade et al (2020)
	نوآوری در بهبود کیفیت مواد اولیه حاصل از تغییرات فناوری	De Andrade et al (۲۰۲۰)
	حمایت از فعالیت‌های تحقیق و توسعه	De Andrade et al (2020)
عوامل سیاسی و قانونی	قوانین و مقررات در خصوص سرمایه‌گذاری	Janjua & Naqvi(2021)
	تغییرات در قوانین	Rana et al (2016)
	توجه به حقوق قانونی مشتریان	Rana et al (2016)
عوامل اجتماعی	دوستان و خانواده	رمضانی و همکاران (۱۳۸۹)
	ارزش‌های جامعه، سبک زندگی و ترجیحات افراد جامعه	مصطفی‌پور و یزدان‌پناه (۱۳۹۸)
	هیجان‌خواهی و تنوع‌طلبی	Majra & Gur (2009)
	فرهنگ جامعه و گروه‌های تأثیرگذار	غفرانی (۱۳۹۳)
	تحصیلات جامعه مصرف‌کنندگان	عبادی و همکاران (۱۳۹۰)؛ Benschop et al (2015)
	خرده‌فرهنگ و طبقه اجتماعی	غفرانی (۱۳۹۳)؛ Crone & Reijneveld (2007)
	رشد جمعیت	رمضانی و همکاران (۱۳۸۹)؛ مصطفی پور و یزدان پناه (۱۳۹۳)

مقوله‌ها	کد	منبع
عوامل حکمرانی	پاسخگویی و التزام به قانون	Soneryd & Uggla (2015)
	شفافیت و مسئولیت‌پذیری	Yang et al (2013)
عوامل زیست‌محیطی	مسمومیت و فساد شدن آب‌های آزاد حاصل از کشت دخانیات	Zafeiridou, et al (2018)
	آلودگی خاک	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)؛ Zafeiridou, et al (2018)
	حکمرانی آب درکشت محصولات دخانیات	Hendlin & Bialous(2020)
	مصرف سوخت‌های فسیلی برای تولید محصولات	Hendlin & Bialous(2020)
	زباله‌های حاصل از دخانیات	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)؛ Zafeiridou, et al (2018)
	جنگل‌زدایی و کاهش تنوع زیستی و فرسایش خاک	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)
عوامل سلامت و بهداشت	هزینه‌های درمان حاصل از مصرف دخانیات	Marquez and Moreno-Dodson (2017)
	بیماری حاصل از مصرف دخانیات	Hua & Talbot (2016)
	مرگ‌ومیر حاصل از دخانیات	Marquez and Moreno-Dodson (2017); Hua & Talbot (2016)
عوامل بازاریابی	بازاریابی، تبلیغات و ترفیعات	شیرخدایی و همکاران (۱۳۹۷)
	جذابیت بسته‌بندی محصولات	MacKenzie et al(2018)
	جذابیت‌های قیمت	شیرخدایی و همکاران (۱۳۹۷)
	بودجه تخصیصی به بازاریابی	Isip & Calvert (2020)
	سودآوری صنعت دخانیات	Marti (2011)

گام ششم: کنترل کیفیت

در این تحقیق سعی بر آن شده است تا از منابع معتبر علمی استفاده شود و منابعی که اعتبار علمی ناکافی داشتند در فرآیند فراترکیب از چرخه مطالعه خارج شوند. صاحب‌نظران گوناگون برای ارزشیابی کیفیت در پژوهش‌های کیفی، معیارهای متفاوتی را مطرح کرده‌اند و از به‌کاربردن مفاهیم روایی و پایایی در این نوع پژوهش‌ها اجتناب کرده، به‌جای آن‌ها از واژگان معیار اعتمادپذیری استفاده می‌کنند (محمدپور، ۱۳۹۲). اگرچه روایی و پایایی بیشتر در پژوهش‌های

کمّی مصداق پیدا می‌کند؛ امّا کوهن (۱۹۶۰) نسبت توافقی مورد انتظار را به‌صورت رابطه زیر ابداع کرد که بنام ضریب کاپا کوهن شناخته می‌شود و برای اعتباریابی شیوه کدگذاری داده‌های متنی استفاده می‌گردد. ضریب کاپا یک فرمول آماری است که میزان توافق دو یا چند ارزیاب را برای ما به دست می‌آورد.

$$\mathbf{k} = \frac{\boldsymbol{p_o} - \boldsymbol{p_e}}{\mathbf{1} - \boldsymbol{p_e}}$$

در فرمول فوق، Po بیانگر میزان توافق مشاهده شده و Pe نیز نشانگر میزان توافق مورد انتظار است. پژوهشگران بر این باورند که چنانچه مقدار این ضریب از ۰/۶ بیشتر باشد، مناسب است. وضعیت کدگذاری محقق اول و دوم و نتایج تحلیل‌های حاصل از نرم‌افزار آماری SPSS در جداول زیر نشان‌داده‌شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، عدد معناداری به‌دست‌آمده برای شاخص کاپا کوچک‌تر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض استقلال کدهای استخراجی رد و وابستگی کدهای استخراجی به یکدیگر تأیید می‌شود، همچنین پس از ارزیابی، ضریب کاپا ۰/۸۷۴ محاسبه گردید. باتوجه‌به این‌که ضریب کاپای بالای ۰/۶ مطلوب می‌باشد.

جدول ۳: متقاطع کدگذاری اول و دوم

		نظر کدگذار دوم		مجموع کدگذار اول
		بله	خیر	
نظر کدگذار اول	بله	۵۹	۳	۶۲
	خیر	۲	۰	۲
مجموع کدگذار دوم		۶۱	۳	۶۴

جدول ۴: مقادیر اندازه توافق

	مقدار	عدد معناداری
کاپای مقدار توافق	۰/۸۷۴	۰/۰۰۱
تعداد موارد	۶۴	

گام هفتم: ارائه گزارش و یافته‌های پژوهش

درنهایت در گام هفتم ارائه گزارش و یافته‌های مراحل قبل پژوهش صورت می‌گیرد. همان‌طور که ذکر گردید با استفاده از روش فوق تعداد مقالات از ۴۵۲ مقاله به ۶۴ مقاله محدود شد. از

شاخص‌های استخراج‌شده از متون مقالات مرتبط، با حذف شاخص‌های هم‌معنی و پرتکرار و درنهایت با مقوله و دسته‌بندی شاخص‌های نهایی، ۱۰ مقوله و ۴۴ کد حاصل گردید.

در گام دوم پژوهش، جهت تکمیل عوامل کلیدی مؤثر بر صنعت دخانیات، ۴۴ عامل شناسایی‌شده از روش فراترکیب، از طریق پرسشنامه نیمه‌باز به ۱۰ نفر از متخصصان این صنعت ارسال گردید تا عوامل استخراج‌شده از مرور ادبیات را بررسی و نظر خود را در خصوص عوامل شناسایی‌شده اعلام نمایند و چنانچه سایر عواملی که ممکن است بر صنعت دخانیات کشور اثرگذار باشند و در عوامل شناسایی‌شده نمی‌باشند را اعلام نمایند، با توجه به اخذ نظرات متخصصان خبره، ۲۲ عامل تأثیرگذار دیگر شناسایی و در نهایت تعداد ۶۶ عامل اولیه برای مرحله بعد تعیین گردید. جدول زیر نظرات خبرگان رانشان می‌دهد:

جدول ۵: نظرات خبرگان در خصوص عوامل تاثیر گذار بر صنعت دخانیات

نوع	عوامل اولیه سازنده آینده صنعت دخانیات ایران مبتنی بر نظرات خبرگان
اقتصادی	۱) اهمیت سرمایه‌گذاری و پشتیبانی از شرکت‌های داخلی توسط دولت در صنعت دخانیات؛ ۲) انگیزه و تمایل شرکت‌های چندملیتی در سرمایه‌گذاری در صنعت دخانیات؛ ۳) ثبات اقتصادی؛ ۴) خروج ارز در صنعت دخانیات توسط شرکت‌های چندملیتی
قاچاق	۵) جغرافیای طبیعی، موقعیت ژئوپلیتیک و استراتژیک استان‌های مرزی
فناوری	۶) پذیرش محصولات جدید حاصل از تغییرات فناوری؛ ۷) تحقیقات شرکت‌های چندملیتی جهت تولید محصولات جدید؛ ۸) طول عمر محصولات جدید؛ ۹) خلاقیت و نوآوری در توسعه محصولات جدید در صنعت دخانیات؛ ۱۰) استفاده از فنّاوری‌های مدرن در صنعت دخانیات
سیاسی و قانونی	۱۱) قدرت شرکت‌های بین‌المللی در ارکان دولت؛ ۱۲) نادیده‌گرفتن قوانین مبارزه با دخانیات به علت منافع مالی؛ ۱۳) پایبندی و الزام به قوانین مربوط به بازاریابی در صنعت دخانیات؛ ۱۴) قوانین منسجم در ورود سرمایه‌گذاری شرکت‌های چندملیتی؛ ۱۵) ثبات سیاسی؛ ۱۶) میزان پشتیبانی دولت از شرکت‌های داخلی صنعت دخانیات؛ ۱۷) الزام به اجرای قوانین بین‌المللی

نوع	عوامل اولیه سازنده آینده صنعت دخانیات ایران مبتنی بر نظرات خبرگان
اجتماعی	۱۸) آگاهی از تأثیر اجتماعی در صنعت دخانیات
بازاریابی	۱۹) اطلاع‌رسانی از مضرات دخانیات در رسانه‌های عمومی؛ ۲۰) پاسخگویی شرکت‌های داخلی به تغییرات ذائقه مصرف‌کنندگان؛ ۲۱) فعالیت‌های بازاریابی شرکت‌های چندملیتی در صنعت دخانیات؛ ۲۲) بازاریابی بالقوه محصولات دخانیات به‌خصوص برای زنان

در گام سوم از پژوهش به دلیل کثرت عوامل، برای حذف عواملی که دارای اهمیت کم‌تری باتوجه‌به موضوع پژوهش هستند، طبق فرایند دلفی فازی با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته به جمع‌آوری داده‌ها از خبرگان موردنظر به تعداد ۱۵ نفر پرداخته شد. به‌طوری‌که از آن‌ها خواسته شد که میزان تأثیرگذار بودن هر یک از عوامل سازنده صنعت دخانیات ایران را به‌صورت گزینه‌های کیفی تعریف شده مطابق جدول زیر انتخاب نمایند.

جدول ۶: عبارت‌های کلامی تکنیک دلفی فازی (حبیبی و همکاران، ۲۰۱۵)

متغیر زبانی	عدد فازی
کاملاً بی‌اهمیت	(۰ ،۰ ،۰,۲۵)
بی‌اهمیت	(۰ ،۰,۲۵ ،۰,۵)
تا حدودی	(۰,۲۵ ،۰,۵ ،۰,۷۵)
مهم	(۰,۵ ،۰,۷۵ ،۱)
خیلی مهم	(۰,۷۵ ،۱ ،۱)

سپس بر اساس نتایج موجود، میانگین میزان تأثیرگذار بودن هر یک از عوامل تأثیرگذار بر آینده صنعت دخانیات ایران طبق روابط زیر محاسبه می‌گردد:

$$A^{(i)} = \left(a_1^i, a_2^i, a_3^i\right), \qquad i = 1,2,3,\ldots,n \qquad (1)$$

$$A_m = \left(a_{m1}^i, a_{m2}^i, a_{m3}^i,\right) = \left(1/n \sum a_1^{(i)}, 1/n \sum a_2^{(i)}, 1/n \sum a_3^{(i)}\right) \qquad (2)$$

در رابطه فوق $A^{(i)}$ بیانگر دیدگاه فرد خبره i ام و A_m بیانگر میانگین دیدگاه‌های خبرگان است. مرحله بعدی فازی‌زدایی می‌باشد. در این پژوهش به‌منظور فازی‌زدایی از روش مقدار میانگین، استفاده می‌شود. مقدار فازی‌زدایی به روش مقدار میانگین برابر است با:

$$S(A) = 1/2(S_L(A) + S_R(A))$$

$$S(A) = 1/2\left[(a_{2i} - \int_{a_{1i}}^{a_{2i}} f_{\bar{A}}(x)) + (a_{2i} - \int_{a_{2i}}^{a_{3i}} f_{\bar{A}}(x)) + \right] = \frac{a_{1i} + 2a_{2i} + a_{3i}}{4}$$

بدین ترتیب عواملی که دارای مقادیر فازی‌زدایی کمتر از ۰/۷ بودند، حذف و مقادیر بالاتر از ۰/۷ باقی ماندند (Habibi et al., 2015).

جدول ۷: میانگین دیدگاه‌های خبرگان و فازی‌زدایی

	معیار	وزن فازی			فازی‌زدایی	نتیجه
اقتصادی	فقر، اشتغال	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۳۵	۰/۵۸۹	رد
	نوسانات قیمت	۰/۸۸۳	۰/۷	۰/۴۶۷	۰/۶۸۳	رد
	درآمد و مالیات	۰/۹۸۳	۰/۸۵	۰/۶	۰/۸۱۱	تأیید
	حساسیت به تغییرات قیمتی کالا	۰/۸	۰/۵۵	۰/۳۱۷	۰/۵۵۶	رد
	خروج ارز توسط شرکت‌های چندملیتی	۰/۹۱۷	۰/۷۳۳	۰/۴۸۳	۰/۷۱۱	تأیید
	ثبات اقتصادی	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۳۵	۰/۵۸۹	رد
	انگیزه و تمایل شرکت‌های چندملیتی در سرمایه‌گذاری	۰/۹۵	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۷۸۹	تأیید
	اهمیت سرمایه‌گذاری و پشتیبانی از شرکت‌های داخلی توسط دولت	۰/۹۱۷	۰/۷۱۷	۰/۴۶۷	۰/۷	تأیید
فردی و روانی	فرهنگ خانوادگی	۰/۸۵	۰/۶۸۳	۰/۴۶۷	۰/۶۶۷	رد
	سبک زندگی	۰/۷۸۳	۰/۵۵	۰/۳۱۷	۰/۵۵	رد
	سن و مرحله زندگی	۰/۷۵	۰/۵	۰/۲۸۳	۰/۵۱۱	رد
	انگیزش، باورها و عقاید	۰/۹	۰/۷۳۳	۰/۴۸۳	۰/۷۰۶	تأیید
عوامل مربوط به قاچاق	تبعیض میان استان‌های مرزی و غیر مرزی	۰/۹۱۷	۰/۷۳۳	۰/۴۸۳	۰/۷۱۱	تأیید
	نیاز داخلی (عدم تناسب بین عرضه و تقاضا)	۰/۸۵	۰/۶۳۳	۰/۴	۰/۶	رد
	فقر و بیکاری استان‌های مرزی	۰/۹۳۳	۰/۷۶۷	۰/۵۱۷	۰/۷۳۹	تأیید
	جغرافیای طبیعی، موقعیت ژئوپلیتیک و استراتژیک استان‌های مرزی	۰/۹۸۳	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۸	تأیید
	درآمد قاچاق در صنعت دخانیات	۰/۹	۰/۷۵	۰/۵	۰/۷۱۷	تأیید
	تولیدات داخلی	۰/۸۶۷	۰/۶۸۳	۰/۴۵	۰/۶۶۷	رد

	معیار	وزن فازی			فازی‌زدایی	نتیجه
	ورود کالاها به کشور	۰/۸۳۳	۰/۶	۰/۳۶۷	۰/۶	رد
	فرهنگ مصرف‌گرایی در کشور	۰/۹	۰/۶۸۳	۰/۴۵	۰/۶۷۸	رد
فناوری	تغییرات فناوری در تولید محصولات دخانیات	۰/۷۳۳	۰/۵۱۷	۰/۳	۰/۵۱۷	رد
	نوآوری در بهبود کیفیت مواد اولیه	۰/۸۸۳	۰/۷	۰/۴۶۷	۰/۶۸۳	رد
	پذیرش محصولات جدید حاصل از تغییرات فناوری	۰/۸۳۳	۰/۶۱۷	۰/۳۸۳	۰/۶۱۱	رد
	استفاده از فناوری‌های مدرن در صنعت دخانیات	۰/۹۶۷	۰/۸	۰/۵۵	۰/۷۷۲	تأیید
	تحقیقات شرکت‌های چندملیتی جهت تولید محصولات جدید	۰/۸۵	۰/۶۳۳	۰/۴	۰/۶۲۸	رد
	حمایت از فعالیت‌های تحقیق و توسعه	۰/۸۱۷	۰/۶	۰/۳۶۷	۰/۵۹۴	رد
	طول عمر محصولات جدید	۰/۸۸۳	۰/۷	۰/۴۶۷	۰/۶۸۳	رد
	خلاقیت و نوآوری در توسعه محصولات جدید	۰/۹۱۷	۰/۷۶۷	۰/۵۱۷	۰/۷۳۳	تأیید
سیاسی و قانونی	قوانین منسجم در ورود سرمایه‌گذاری شرکت‌های چندملیتی	۰/۸۶۷	۰/۶۸۳	۰/۴۵	۰/۶۶۷	رد
	قدرت شرکت‌های بین‌المللی در ارکان مدیریت	۰/۹۳۳	۰/۷۸۳	۰/۵۳۳	۰/۷۵	تأیید
	نادیده‌گرفتن قوانین مبارزه با دخانیات به علت منافع مالی	۰/۹۳۳	۷۱۷	۰/۴۶۷	۰/۷۰۶	تأیید
	تغییرات قوانین	۰/۷۶۷	۰/۵۶۷	۰/۳۳۳	۰/۵۵۶	رد
	میزان پشتیبانی دولت از شرکت‌های داخلی	۰/۸۵	۰/۶۵	۰/۴۱۷	۰/۶۳۹	رد
	پایبندی و الزام به قوانین مربوط به بازاریابی و تبلیغات	۰/۸۶۷	۰/۷	۰/۴۵	۰/۶۷۲	رد
	توجه به حقوق قانونی مشتریان	۰/۷۶۷	۰/۶	۰/۴	۰/۵۸۹	رد
	الزام به اجرای قوانین بین‌المللی	۰/۹۱۷	۰/۷۸۳	۰/۵۳۳	۰/۷۴۴	تأیید
	قوانین و مقررات در خصوص سرمایه‌گذاری	۰/۹۱۷	۰/۷۶۷	۰/۵۱۷	۰/۷۳۳	تأیید
	ثبات سیاسی	۰/۹۳۳	۰/۷۸۳	۰/۵۳۳	۰/۷۵	تأیید

	معیار	وزن فازی			فازی‌زدایی	نتیجه
اجتماعی	دوستان و خانواده	۰/۹	۰/۷۵	۰/۵	۰/۷۱۷	تأیید
	ارزش‌های جامعه، سبک زندگی و ترجیحات افراد جامعه	۰/۹۳۳	۰/۸۱۷	۰/۵۶۷	۰/۷۷۲	تأیید
	رشد جمعیت	۰/۵۸۳	۰/۳۳۳	۰/۱۶۷	۰/۳۶۱	رد
	هیجان‌خواهی و تنوع‌طلبی افراد	۰/۹۳۳	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۷۸۳	تأیید
	آگاهی از تأثیر اجتماعی در صنعت دخانیات	۰/۸۵	۰/۶۱۷	۰/۳۶۷	۰/۶۱۱	رد
	فرهنگ جامعه و گروه‌های تأثیرگذار	۰/۹۵	۰/۸۶۷	۰/۶۱۷	۰/۸۱۱	تأیید
	تحصیلات جامعه مصرف‌کنندگان	۰/۷۸۳	۰/۵۵	۰/۳	۰/۵۴۴	رد
	خرده‌فرهنگ و طبقه اجتماعی	۰/۸۱۷	۰/۵۸۳	۰/۳۸۳	۰/۴۸۳	رد
حکمرانی	پاسخگویی و التزام به قانون	۰/۹۵	۰/۸	۰/۵۵	۰/۷۶۷	تأیید
	شفافیت و مسئولیت‌پذیری	۰/۸	۰/۵۵	۰/۳	۰/۵۵	رد
زیست‌محیطی	مسمومیت و فساد شدن آب‌های آزاد حاصل از کشت دخانیات	۰/۸۱۷	۰/۵۸۳	۰/۳۸۳	۰/۵۹۴	رد
	آلودگی خاک	۰/۸۵	۰/۶۶۷	۰/۴۳۳	۰/۶۵۰	رد
	حکمرانی آب درکشت محصولات دخانیات	۰/۹۳۳	۰/۸۵	۰/۶	۰/۷۹۴	تأیید
	مصرف سوخت‌های فسیلی برای تولید محصولات	۰/۸۵	۰/۶۱۷	۰/۳۸۳	۰/۶۱۷	رد
	زباله‌های حاصل از دخانیات	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۳۳۳	۰/۵۸۳	رد
	جنگل‌زدایی و کاهش تنوع زیستی و فرسایش خاک	۰/۹۳۳	۰/۷۶۷	۰/۵۱۷	۰/۷۳۹	تأیید
بهداشت و سلامت	هزینه‌های درمان حاصل از مصرف دخانیات	۰/۹۳۳	۰/۷۵	۰/۵	۰/۷۲۸	تأیید
	بیماری حاصل از مصرف دخانیات	۰/۸۵	۰/۶۱۷	۰/۳۸۳	۰/۶۱۷	رد
	مرگ‌ومیر حاصل از دخانیات	۰/۸	۰/۶	۰/۳۶۷	۰/۵۸۹	رد
بازاریابی	بازاریابی، تبلیغات و ترفیعات	۰/۸۵	۰/۶	۰/۳۵	۰/۶	رد
	جذابیت بسته‌بندی محصولات	۰/۸۶۷	۰/۶۵	۰/۴	۰/۶۳۹	رد
	بازاریابی بالقوه محصولات دخانیات به‌خصوص برای زنان	۰/۹۵	۰/۸۵	۰/۶	۰/۸	تأیید
	پاسخگویی شرکت‌های داخلی به	۰/۹۵	۰/۸۳۳	۰/۵۸۳	۰/۷۸۹	تأیید

	معیار	وزن فازی			فازی‌زدایی	نتیجه
	تغییرات ذائقه مصرف‌کنندگان					
	جذابیت‌های قیمت	۰/۸۵	۰/۶۵	۰/۴	۰/۶۳۳	رد
	بودجه تخصیصی به بازاریابی	۰/۸۶۷	۰/۶۸۳	۰/۴۳۳	۰/۶۶۱	رد
	فعالیت‌های بازاریابی شرکت‌های چندملیتی در صنعت دخانیات	۰/۹۵	۰/۸۵	۰/۶	۰/۸	تأیید
	اطلاع‌رسانی توسط رسانه‌های عمومی	۰/۹۳۳	۰/۸	۰/۵۵	۰/۷۶۱	تأیید
	سودآوری صنعت دخانیات	۰/۸۱۷	۰/۵۸۳	۰/۳۶۷	۰/۵۸۹	رد

پس از جمع‌آوری آراء خبرگان و حذف برخی موارد با روش دلفی در نهایت الگوی پویش محیطی صنعت دخانیات ایران در شکل زیر ارائه می‌شود.

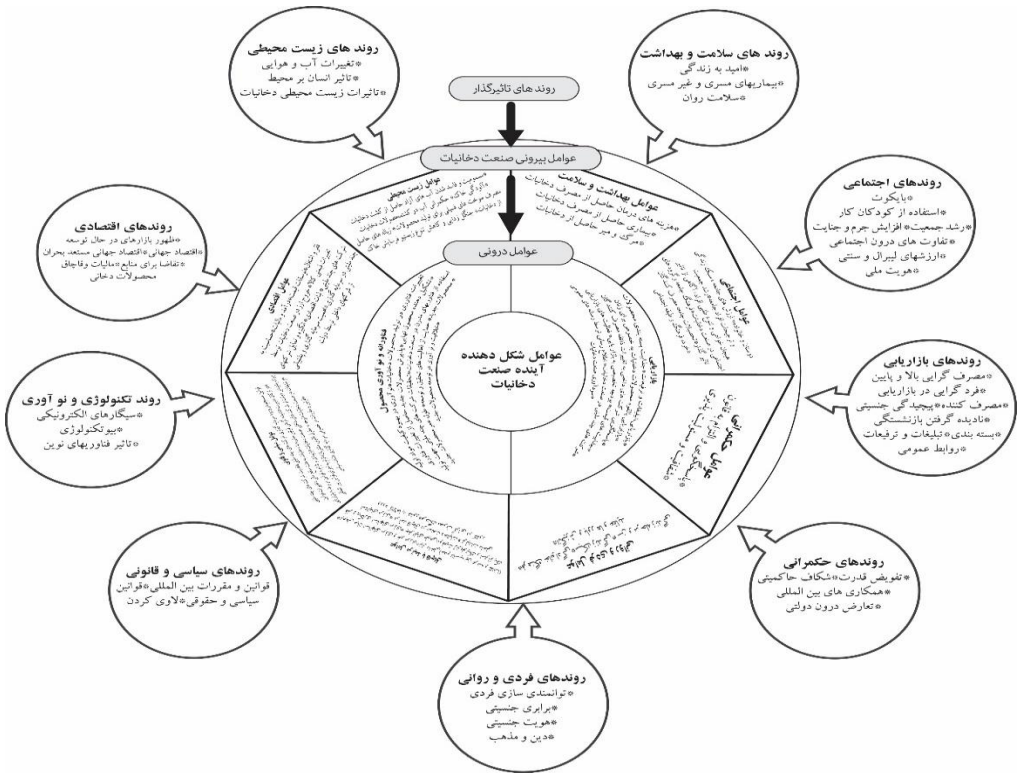

شکل ۲: الگوی پویش محیطی صنعت دخانیات ایران

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

عدم اهمیت صنعت دخانیات در حاکمیت، نگاه صرفاً اقتصادی به دخانیات، سودآوری بالای این صنعت، عدم برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کلان در این حوزه، خلأ حکمرانی خوب باعث گردیده است که محققان علاوه بر توجه به مضرات مصرف سیگار به سایر متغیرها نیز توجه داشته باشند و با نگاهی همه‌جانبه به آینده این صنعت بپردازند. بیشتر پژوهش‌های صورت‌گرفته در این حوزه در خصوص بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات است و سایر عوامل تأثیرگذار بر این صنعت نادیده گرفته شده است. در پژوهش حاضر، پس از بررسی عوامل مؤثر بر آینده‌نگاری راهبردی صنعت دخانیات، الگوی یکپارچه پویش محیطی آینده‌نگاری راهبردی صنعت دخانیات ایران در ۱۰ دسته اقتصادی، فردی و روانی، قاچاق، فناوری، سیاسی و قانونی، اجتماعی، حکمرانی، زیست‌محیطی، سلامت و بهداشت و بازاریابی شناسایی و تأیید شد. پویش محیطی می‌تواند به شناسایی نظام‌مند تغییرات محیطی، روندهای نوظهور، خطرات و عدم‌قطعیت‌ها جهت توسعه راهبردهای مناسب برای پاسخگویی و مقابله با پیچیدگی‌های محیطی صنعت دخانیات کمک کند. عوامل مختلف داخلی و خارجی بر صنعت دخانیات ایران مؤثر است. اگر این عوامل به‌درستی مدیریت شوند و سیاست‌گذاران به پیشران‌ها و روندهای سازنده آینده نگاه عمیق داشته باشند، می‌توانند به فرصت‌هایی برای صنعت دخانیات ایران تبدیل شوند. در غیر این صورت هر یک از این عوامل به‌عنوان تهدیدی برای صنعت دخانیات تلقی خواهند شد. براین‌اساس در پژوهش حاضر در گام نخست طی یک مرور نظام‌مند پیشینه پژوهش با استفاده از روش فراترکیب ۴۴ عامل احصاء شد و سپس در گام بعدی با مصاحبه با خبرگان ۲۲ عامل نیز به این لیست افزوده شد. به دلیل کثرت عوامل شکل‌دهنده، این عوامل با روش دلفی فازی غربال شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ۲۸ عامل به‌عنوان پیشران‌های اصلی و بااهمیت سازنده آینده صنعت دخانیات انتخاب شدند.

علی‌رغم وجود دیدگاه‌های متفاوت به صنعت دخانیات، مفاهیم مشترکی در تمامی کشورها و صاحب‌نظران دیده می‌شود که تعدادی از آن‌ها عبارت‌اند از:

مضر بودن دخانیات برای سلامتی افراد و محیط‌زیست؛ منافع اقتصادی حاصل از دخانیات برای کشورها و شرکت‌های فعال؛ افزایش فعالیت‌های شرکت‌های چندملیتی در کشورهای درحال‌توسعه جهت کسب سود؛ الزام به اجرای قوانین بین‌المللی در آینده نزدیک توسط کشورها؛ نفوذ شرکت‌های فعال در دخانیات برای خنثی‌سازی قوانین ضد دخانیات و اهمیت هویت فردی و گروهی در جامعه برای مقابله با توسعه مصرف دخانیات.

چالش‌های صنعت دخانیات ازجمله موارد ذکرشده در بالا می‌بایست از سوی سیاست‌گذاران و نهادهای متولی در این صنعت موردتوجه قرار گیرد، چراکه باتوجه‌به جهانی بودن این چالش‌ها باعث می‌گردد هم سلامت افراد تأمین گردد، هم شرکت‌های داخلی بهره‌مند و هم درآمدهای اقتصادی دولت تأمین گردد. بررسی عملکرد حاکمیت در صنعت دخانیات نشان می‌دهد هیچ‌گونه برنامه مدون شده‌ای در خصوص معضل تولید و مصرف وجود ندارد و در برخی موارد هم صریحاً از فعالیت شرکت‌های خارجی حمایت‌شده است؛ لذا باید اذعان نمود که فعالیت شرکت‌های صنایع دخانی در ایران، به طور هدایت نشده‌ای روبه‌رشد است و می‌توان گفت که برنامه آینده‌نگرانه مشخصی ندارد؛ لذا می‌بایست دراین‌خصوص به تدوین و اجرای دقیق یک برنامه‌ریزی بلندمدت اقدام عاجل نمود.

افزون بر این صنعت دخانیات در ایران صنعتی مبهم و تقریباً غیرشفاف معرفی‌شده است. منظور از شفاف نبودن اطلاعات در صنعت دخانیات این است که نمی‌توان اطلاعات رسمی در خصوص میزان گردش مالی این صنعت به تفکیک هر شرکت، قاچاق کالا، میزان تولید واقعی شرکت‌ها، عدم آمار مصرف واقعی دخانیات در کشور و... به دست آورد. کسب اطلاعات در خصوص میزان دریافت مالیات، قیمت تمام‌شده این محصول، قیمت کالا، نرخ اشتغال و بیکاری در این صنعت می‌تواند موضوعات بسیار جذابی در حوزه اجرا برای متولیان و مدیران ارشد این صنعت باشد.

در این مقاله سعی گردید با یک نگاه کل‌نگرانه بیشتر متغیرهای تأثیرگذار بر صنعت دخانیات را بررسی نماید هرچند راه بسیار طولانی است. ازاین‌رو برای ادامه این راه پرفرازونشیب، پیشنهادها ارائه می‌گردد:

حکمرانی خوب حلقه مفقوده در جامعه ایران و بسیاری از صنایع ازجمله صنعت دخانیات هست. خلأ شفافیت، التزام ناکافی به رعایت مباحث قانونی، عدم مسئولیت‌پذیری شرکت‌های فعال در

صنعت دخانیات، رعایت‌نکردن رفتارهای اخلاقی، مخفی نمودن موضوعات مرتبط با تخریب محیط‌زیست، پنهان نمودن ضررهای ناشی از مصرف دخانیات، ایجاد شائبه کم‌ضرر ده بودن محصولات تولیدی جدید و بسیاری از موارد دیگر ناشی از خلأ حکمرانی خوب در این صنعت است. مؤلفه‌های حکمرانی نه‌تنها می‌تواند در یک کشور و یا یک شهر مورد بهره‌برداری قرار گیرد بلکه می‌تواند در تمام صنایع ازجمله صنعت دخانیات ایران نیز به کار گرفته شود. براین‌اساس یکی از اساسی‌ترین کارهایی که مدیران و متولیان حوزه صنعت دخانیات می‌بایست انجام دهند، در ابتدا تدوین قوانین مرتبط با حکمرانی و سپس اجرای مباحث مرتبط با این قوانین می‌باشد. اجرای مناسب حکمرانی خوب این الزام را ایجاد می‌نماید که مدیران بتوانند قوانین تصویب‌شده در جامعه بین‌المللی را نیز اجرایی نمایند.

یکی از موضوعات اساسی که می‌بایست مدیران ارشد صنعت دخانیات به آن توجه کنند میزان حمایت از صنایع داخلی می‌باشد. متأسفانه بعد از جدایی حاکمیت از صنعت دخانیات ایران، شاهد حضور قدرتمند شرکت‌های بین‌المللی و نیز سایر شرکت‌های خارجی هستیم. در کنار فعالیت این شرکت‌ها، عدم توجه به مقوله قاچاق محصولات دخانی باعث گردیده است که سوداگران به این حوزه توجه ویژه‌ای نمایند. در این شرایط آنچه مهم می‌باشد حمایت از صنایع داخلی در مقابل این غول‌های صنعت دخانیات می‌باشد؛ لذا پیشنهاد می‌گردد مدیران ارشد این صنعت برنامه‌های منسجمی در جهت حمایت از صنعت داخلی داشته باشند.

هرچند مصرف دخانیات در جهان و به‌خصوص در کشورهای پیشرفته در حال کاهش می‌باشد؛ ولی هم‌زمان مصرف دخانیات به‌خصوص در کشورهای درحال‌توسعه در حال افزایش می‌باشد و کشور ایران نیز از این امر مستثنی نیست. براین‌اساس پیشنهاد می‌گردد که برنامه‌های مدونی در این مورد به‌خصوص فرهنگ‌سازی تدوین گردد. کاهشی نمودن روند مصرف دخانیات از طریق کنترل فعالیت‌های شرکت‌های دخانی، آگاهی‌بخشی به جامعه به‌خصوص جامعه زنان در مصرف کالای دخانی، اطلاع‌رسانی مداوم و حمایت مادی و معنوی از کمپین‌های مردمی مبارزه با مصرف دخانیات ازجمله اقداماتی هست که مدیران ارشد می‌توانند انجام دهند. پرورش شخصیت، دادن نگرش‌های نوین به زندگی، ایجاد اعتمادبه‌نفس در کنار هویت بخشیدن و غنی‌کردن هر فرهنگی می‌تواند یکی از راهکارهای اصلی مبارزه با دخانیات باشد.

فهرست منابع

افشاری آزاد، سارا؛ حجازی، شیرین و الله و یزدی، نسیم. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر به مواد مخدر و روان‌گردان زنان مراجعه‌کننده به مراکز ترک اعتیاد وابسته به بهزیستی شهر تهران؛ مجله پرستاری و مامایی، ۱۷(۱۰): ۸۲۶-۸۳۹.

حسنی، محسن؛ سحابی، بهرام؛ فرجی دیزجی، سجاد و عبدلی، قهرمان. (۱۳۹۷). بررسی اثر سیاست‌های قیمتی (مالیاتی) بر مصرف دخانیات. پژوهش‌نامه مالیات، ۲۵ (۳۶) :۱۳۵-۱۴۸.

حسین‌زاده، ادریس؛ حسین‌زاده، سامان؛ سمرقندی، محمدرضا .(۱۳۹۳). اثرات سیگار از تولید تا مصرف بر محیط‌زیست، بیهق، ۱۹(۱): ۱۱-۲۸.

حسینی، فاطمه سادات؛ مسجدی، محمدرضا؛ صدر، زهرا و حمایت خواه جهرمی، مجتبی. (۱۴۰۰). فراتحلیل چهار دهه پژوهش در باب علل و انگیزه‌های استعمال دخانیات در ایران. توسعه اجتماعی، ۱۶(۱): ۷۹-۱۱۶.

خیاطی، فریبا؛ قمری، دریا؛ محمودی، حسن؛ کریمی، عصرین و حاجی صحنه، شهناز. (۱۴۰۰). بررسی شیوع و علل گرایش به دخانیات در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی استان کردستان: سال ۱۳۹۸، مجله علوم پزشکی زانکو، ۲۲ (۷۴) :۲۶-۳۵.

درگاهی، حسن و بیرانوند، امین. (۱۳۹۹). عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر اعتیاد در ایران با تأکید بر ادوار تجاری؛ فصلنامه علمی پژوهشنامه اقتصادی، ۲۰(۷۸): ۱۰۵-۱۳۵.

رمضانی، طاهره؛ گواری، فاطمه و محمدعلی زاده، سکینه. (۱۳۸۹). بررسی شیوع و علل گرایش به مصرف سیگار در دانشجویان دانشگاههای شهر کرمان. تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۱۰(۱): ۱-۶.

سبکتکین ریزی، قربانعلی؛ مرادی، حامد؛ سلمانی، فاطمه و اردشیری منش، نورالله. (۱۴۰۰). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با استعمال دخانیات بین دانشجویان دانشگاه خوارزمی. دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۲(۲): ۱۳۷-۱۵۴.

شیرخدایی، میثم؛ فلاح لاجیمی، حمیدرضا؛ فضل اله تبارلداری، مریم. (۱۳۹۷). ضد بازاریابی مصرف دخانیات و اولویت‌بندی راهکارها با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره؛ فصلنامه مدیریت بازرگانی، ۱۰ (۳): ۵۴۷-۵۶۶.

شیروانی ناغانی، مسلم.(۱۳۹۷). توسعه فرایند خلق راهبرد رقابتی در آینده‌نگاری راهبردی برای سازمان‌ها با رویکرد یکپارچه. رساله دکتری آینده‌پژوهی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین.

شیرویه پور، شهریار و فضلی، صفر. (۱۴۰۱). از پیش‌نگری تا آینده‌نگاری: ابتنای روش‌شناسی آینده‌پژوهی بر مدل پیاز پژوهش. روش‌شناسی علوم‌انسانی، ۲۸(۱۱۳): ۳۱-۵۰.

شیرویه پور، شهریار؛ فضلی، صفر و کشاورز ترک، عین‌الله. (۱۴۰۱). مدل‌سازی تأثیر آینده‌نگاری راهبردی بر قابلیت‌های پویا: نقش تعدیلگر عدم‌قطعیت محیطی. فصلنامه انجمن علوم مدیریت ایران، ۱۷(۶۵): ۱-۲۸.

عبادی، مهدی؛ حدانی نیا، مریم سادات؛ آذین، علی؛ آئین‌پرست، افسون؛ امیدواری، سپیده؛ منتظری، علی. (۱۳۹۰). شیوع مصرف دخانیات: مطالعه سلامت از دیدگاه مردم ایران، پایش، ۱۰ (۳):۳۶۵-۳۷۲.

غفرانی، معصومه (۱۳۹۳). سیاست جنایی ایران در مبارزه با دخانیات با محوریت پیشگیری از استعمال دخانیات نوجوانان با نگاهی به حقوق ایالات متحده آمریکا، پایان نامه دانشگاه پیام نور تهران جنوب.

فرخ شاهی نیا، رضا؛ شیروانی ناغانی، مسلم و همتی عفیف، علی. (۱٤۰۱). پویش محیطی ابعاد چهارگانه ورزش ایران بر پایه آینده‌نگاری راهبردی و تحلیل پیامدها به روش چرخ آینده. پژوهش‌های مدیریت راهبردی، ۲۸(۸۵): ۱۲۱-۱٥٤.

قاسمی، وحید؛ متقی، افشین. (۱۳۹۸). تحلیل عوامل موثربرقاچاق کالا و پیامدهای آن در جنوب استان فارس؛ فصلنامه کارگاه،۱۲(٤۸):۷۹-۱۰۱.

قره گوزلو، هادی. (۱۳۹٦). تحلیل عوامل مؤثر بر قاچاق کالا در ایران. فصلنامه اقتصاد پنهان، ۲(۲): ٦۹-۸۸

گرجی حسن، ابوالقاسم؛ محمدی، تیمور و حسینی، لیلا. (۱۳۸۸). ارتباط قیمت سیگار با میزان مصرف آن طی سال‌های۱۳۹٦-۱۳۸٥، فصلنامه مدیریت سلامت، ۱۲ (۳۸) :۳۱-۳٦

محمد نژاد، نیما؛ معصومی، محمدرضا؛ جوان نوقابی، جواد.(۱۳۹۷). تحلیل عوامل مؤثر بر مصرف دخانیات در ایران، بررسی بودجه خانوار؛ مجله علوم پزشکی صدرا، ٦(۳): ۲۱٥-۲۲٦.

محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش ۲: مراحل و رویه های عملی در روش شناسی کیفی، تهران: انتشارات جامعه شناسان.

مصطفی‌پور، علی و یزدان‌پناه، لیلا. (۱۳۹۳). بررسی عوامل اجتماعی گرایش به مصرف تنباکو با تأکید بر سبک زندگی: مورد مطالعه شهروندان شهر بوکان، بررسی مسائل اجتماعی ایران، ٦(۲): ۳٥۳-۳۷۲.

میرشاه ولایتی، فرزانه و نظری زاده فرهاد. (۱۳۹۰). پویش محیطی. تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.

Aguilar, F. J. (1967). Scanning the business environment.

Bauer, R. (2018). The future of tobacco stocks: a scenario analysis.

Benschop, A., Liebregts, N., van der Pol, P., Schaap, R., Buisman, R., van Laar, M., ... & Korf, D. J. (2015). Reliability and validity of the Marijuana Motives Measure among young adult frequent cannabis users and associations with cannabis dependence. Addictive Behaviors, 40, 91-95.

Bergdahl, E. (2019). Is meta-synthesis turning rich descriptions into thin reductions? A criticism of meta-aggregation as a form of qualitative synthesis. Nursing inquiry, 26(1), e12273.

Cetin, T. (2017). The effect of taxation and regulation on cigarette smoking: Fresh evidence from Turkey. Health Policy, 121(12), 1288-1295.

Crone, M. R., & Reijneveld, S. A. (2007). The association of behavioural and emotional problems with tobacco use in adolescence. Addictive behaviors, 32(8), 1692-1698.

Cummings, K. M., Ballin, S., & Sweanor, D. (2020). The past is not the future in tobacco control. Preventive medicine, 140, 106183.

De Andrade, M., Angus, K., Hastings, G., & Angelova, N. (2020). Hostage to fortune: an empirical study of the tobacco industry's business strategies since the advent of e-cigarettes. Critical Public Health, 30(3), 280-293.
Godet, M., & Durance, P. (2011). Strategic foresight for corporate and regional development (pp. 1-180). Paris: Unesco Publishing.
Hendlin, Y. H., & Bialous, S. A. (2020). The environmental externalities of tobacco manufacturing: A review of tobacco industry reporting. Ambio, 49(1), 17-34.
Hines, A., & Slaughter, R. A. (2006). Thinking about the future: Guidelines for strategic foresight. P. J. Bishop (Ed.). Washington, DC: Social Technologies.
Hua, M., & Talbot, P. (2016). Potential health effects of electronic cigarettes: a systematic review of case reports. Preventive medicine reports, 4, 169-178.
Iden, J., Methlie, L. B., & Christensen, G. E. (2017). The nature of strategic foresight research: A systematic literature review. Technological Forecasting and Social Change, 116, 87-97.
Isip, U., & Calvert, J. (2020). Analyzing big tobacco's global youth marketing strategies and factors influencing smoking initiation by Nigeria youths using the theory of triadic influence. BMC public health, 20(1), 1-12.
Janjua, W. I., & Naqvi, S. A. W. (2021). Tapping into the Tobacco Industry Profits–Understanding Pakistan's Tobacco Taxation.
Kuosa, T. (2016). The evolution of strategic foresight: Navigating public policy making. Routledge.
Lelyveld, M. (2019). Foresight for cultural materials preservation: The role of environmental scanning in conservation. AICCM Bulletin, 40(2), 75-87.
Majra, J. P., & Gur, A. (2009). Poverty, tobacco, and health: an Indian scenario. Journal of health, population, and nutrition, 27(3), 316.
Marquez, P. V., & Moreno-Dodson, B. (2017). At the Crossroads of Health and Development.
Marti, J. (2011). Three essays on the economics of smoking (Doctoral dissertation, Université de Neuchâtel).
Nazarko, J., & Kuźmicz, K. A. (2017). Introduction to the STEEPVL analysis of the New Silk Road Initiative. Procedia Engineering, 182, 497-503.
Nistorescu, T., & Barbu, C. M. (2006). A model for enterprises' environmental scanning. Management & Marketing, 4(1), 57-62.
O'Leary, R., & Polosa, R. (2020). Tobacco harm reduction in the 21st century. Drugs and Alcohol Today, 20(3), 219-234.
Quiceno, G., Álvarez, C., Ávila, R., Fernández, Ó., Franco, C. J., Kunc, M., & Dyner, I. (2019). Scenario analysis for strategy design: A case study of the Colombian electricity industry. Energy Strategy Reviews, 23, 57-68.
Rana, P., Pérez-Rios, M., Santiago-Pérez, M. I., & Crujeiras, R. M. (2016). Impact of a comprehensive law on the prevalence of tobacco consumption in Spain: evaluation of different scenarios. Public Health, 138, 41-49.
Rohrbeck, R. (2010). Corporate foresight: towards a maturity model for the future orientation of a firm. Springer Science & Business Media.
Rohrbeck, R., Battistella, C., & Huizingh, E. (2015). Corporate foresight: An emerging field with a rich tradition. Technological Forecasting and Social Change, 101, 1-9.
Sandelowski, M., & Barroso, J. (2006). Handbook for synthesizing qualitative research. springer publishing company.
Schwarz, J. O. (2023). Strategic Foresight: An Introductory Guide to Practice. Taylor & Francis.

Šerá Komlossyová, E., Schlossarek, M., Macková, L., & Medová, N. (2020). One step ahead? The use of foresight by Czech and Slovak non-governmental organizations. European Journal of Futures Research, 8, 1-9.

Slaughter, R. A. (1999). A new framework for environmental scanning. foresight, 1(5), 441-451.

Soneryd, L., & Uggla, Y. (2015). Green governmentality and responsibilization: New forms of governance and responses to 'consumer responsibility'. Environmental Politics, 24(6), 913-931.

van Duijne, F., & Bishop, P. (2018). Introduction to strategic foresight. Future, 1, 67.

Vecchiato, R. (2012). Strategic foresight and environmental uncertainty: a research agenda. foresight, 14(5), 387-400.

Voros, J. (2003). A generic foresight process framework. foresight, 5(3), 10-21.

Yang, Z., Schaninger, C. M., & Laroche, M. (2013). Demarketing teen tobacco and alcohol use: Negative peer influence and longitudinal roles of parenting and self-esteem. Journal of Business Research, 66(4), 559-567.

Zafeiridou, M., Hopkinson, N. S., & Voulvoulis, N. (2018). Cigarette smoking: an assessment of tobacco's global environmental footprint across its entire supply chain. Environmental science & technology, 52(15), 8087-8094.

Habibi, A., Jahantigh, F. F., & Sarafrazi, A. (2015). Fuzzy Delphi technique for forecasting and screening items. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, *5*(2), 130-143.